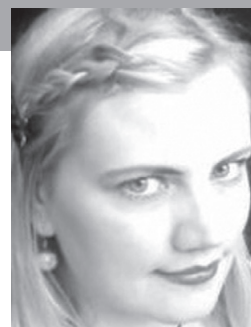

Ingel Terasmees-Mellik

Tallinna ülikooli kommunikatsiooni magister

Erikohtlemist vajavad lapsed, rahutud jõnglased ja võimekad õpilased ehk kuidas kirjutatakse hariduslikest erivajadustest arvamusalustes

Hariduslike erivajaduste teemal arvajate tekstidest paistab silma sünonüümide rohkus, *meie-probleem* ja levinud tõdemus, et *kuhjunud probleemide* ning *hädas õpetajate keskel* on üha rohkem hariduslike erivajadusega lapsi; lühidalt – *nad on igal pool*.

Kuna viimaste aastakümnete jooksul on hariduslike erivajadustega (HEV) õpilasi erikoolide kõrval üha enam ka tavakoolides, siis on HEV-teema saanud ka meedias üha laiemat kõlapinda. Kasvanud on teadlikkus hariduslikest erivajadustest, neist lähtuvalt on muudetud haridusseadusi ning jätkuvalt pannakse suuremat rõhku juba ka lapsevanemate ja tavaõpetajate, mitte vaid eripedagoogide väljaõppele, et mõista, kuidas HEV-lapsi parimal moel koolisüsteemis toetada. Pole kooli, kus poleks ühtegi haridusliku erivajadusega õpilast, ning staažikate pedagoogidega rääkides kõlab kui ühest suust see, mis arvamusalusteski välja tuleb – õppetöös eri lähenemist vajavaid lapsi leidub meie keskel aasta-aastalt üha rohkem ning nendega toimetulek nõuab tavapärasest suuremat valmisolekut.

Artiklis kirjeldangi, kuidas arvamusalustes hariduslikest erivajadustest kirjutatakse, millist keelt lugudes kasutatakse ning kuidas seeläbi

ühiskonnas tähendusi luuakse.¹ Arvamuslugu kannab endas märke vastavast ajastust ja kultuuriruumist ning seega saab analüüsi tulemused paigutada laiemasse sotsiaal-kultuurilisse konteksti. Lisaks sellele, et HEV-iga seonduv on aktuaalne ja puudutab meie ühiskonda laiemalt, ajendas mind teemat uurima ka isiklik lähtepunkt – töötades koolis, puutun HEV-lastega iga päev kokku ning näen, et see, kuidas ümberringi neisse suhtutakse ning oma suhtumisest keelekasutuse kaudu teada antakse, mõjutab otseselt õpilaste käekäiku – arvamus mõjutab laste motivatsiooni, emotsionaalset rahulolu ning eelnevast tulenevalt ka õppeedukust. Seega ei saa keele, valitud väljendite ja verbaalselt kleebitavate siltide mõju alahinnata.

Uurimuses võtsin vaatluse alla 21 internetis vabalt kättesaadavat Postimehe arvamusrubriigi teksti, milles kõnealusel teemal kirjutati. Ehkki lugude hulk pole märkimisväärselt suur ning see seab analüüsile teatavad piirangud, võib läbitöötatud artiklite puhul teha siiski arvestatavaid järeldusi. Oli näha, et mitmes loos hakkasid sarnased teemad ja kirjutajate juhtmõtted korduma. Põhjalikumate järelduste tagamiseks kombineerisin kaks uurimisviisi: kontentanalüüsi (vt Kalmus 2015) tekstide vormiliste aspektide ning põhiliste aladiskursuste väljaselgitamiseks ning kriitilise diskursuseanalüüsi (vt Fairclough 2001), jõudmaks lugude sisuliste aspektideni ja keeleliste valikuteni. Mind huvitas eelkõige see, kes hariduslike erivajaduste kohta arvamust avaldavad ning mil määral on arvajad kõnealuse teemaga seotud, millises kontekstis autorid kirjutavad, missugused on need hoiakud, mida lugudes keeleliste valikute kaudu edasi antakse ning milliseid tähendusi sellest tulenevalt ühiskonnas luuakse.

Erilisel lapsel mitu nime

Haridusliku erivajadusega õpilased ei ole koolisüsteemis midagi uut, kuid neid puudutav sõnakasutus on mõnekümne aasta jooksul muutunud. Veel 90ndatel kasutati HEV-õpilastest kõneledes väljendeid, mis tänapäeval on sobimatud. Sõnad, nagu *hälvik* ja *hälvikuõpetaja*, *debiilik*, *imbetsill*, *idioot* ja *nõdrameelne*, olid toona HEV-õpilaste kirjeldamisel igapäevaselt kasutusel täiesti neutraalsena, mitte halvustavalt. 21. sajandi konteksti need enam

¹ Artikkel põhineb 2015. aastal Tallinna ülikoolis kaitstud magistritööl: Terasmees, Ingel 2015. Haridusliku erivajaduse diskursuse konstrueerimine Eesti trüki-meedias Postimehe arvamuslugude näitel.

aga ei sobitu, kuna on leitud, et esiteks on sõna „hälbeline” asjatundmatu tõlke tulemus, mille tuletamisel on liiga kergelt kasutatud ingliskeelseid sõnu „*abnormal*” või „*subnormal*”, seda korrektse „*exceptional*” asemel ja lisaks eelnevale on need väljendid meditsiinikesksed, samas kui HEV-laste alla kuuluvad ka andekad, muukeelsest või ebasoodsast arengukeskkonnast pärit õpilased, kes vajavad samuti lisatähelepanu ja kaitset (Kõrgesaar, Kukk 2001).

Ehkki eelmainitud väljendeid enam HEV-õppurite kohta meedias ei kasutata, tuli välja, et analüüsitud artiklites esines hulgaliselt sünonüüme ja HEV-õpilastele viitavaid sõnu – neutraalsete kõrval rohkelt ka selliseid, mis olid negatiivses võtmes hinnangulised. Et täielikku ülevaadet saada, tuli kõigist lugudest vastavad väljendid välja sõeluda ja täpsema vaatluse alla võtta. Enim mainiti *erivajadusega last/õpilast/õppurit*, lisaks räägiti *HEV-õpilasest/lapsest ning puudega, erikohtlemist vajavatest, kõige erilisematest jt lastest*. Eraldi võib välja tuua mõnd kindlat erivajadust iseloomustavad sõnad, nt *andekad/võimekad, autistlikud, ebapiisava keeleoskusega, hüperaktiivsed jt lapsed*.

Negatiivse alatooniga ja puudustele viitavate sõnade kogum oli selgelt mitmekesisem. *Raskete, probleemsete, nõrkade õpilaste kõrval*, mida esines tekstides korduvalt, võis muuhulgas näiteks leida väljendid, nagu *rahutu jõnglane, laps-kaak, väike Mowgli, heidik, kõurikud, jännijäänud/hättasattunud/mahajääjad lapsed, pätipoisid, „selline” ja teistsugune laps, mittestandardised, kasvatamatud, ülekatte läinud jt lapsed*.

Keelekasutuse kõrval on mõneti muutunud ka suhtumine hariduslike erivajadustega õpilastesse – sarnaselt 90ndatega ollakse ka praegu nõus, et HEV-õpilase toetamine tavakoolis on keeruline, kuid kui varem levis pigem arusaam, et *hälviklaste* tavakooli integreerimisel kannatavad nii laps kui ka õpetaja, siis tänapäeval rõhutatakse, et õppija eripäradega peab igas koolis arvestama. Siin on oma roll tõigal, et HEV-õpilased pole enam erandiks ning nii tuleb ka tavakoolidel ühiskonna muutustega kohaneda ning õppijast lähtuvalt õpet kohandada.

Põhilised teemad

Hariduslike erivajaduste mõiste pole universaalne ning riigiti selle sisu varieerub, mistõttu ei saa piirkonniti olukorda objektiivselt võrrelda. Ühes riigis võivad HEV-i alla kuuluda vaid puuded, teises lisaks veel õpiraskused,

kuid neidki ei mõisteta igal pool maailmas ühtmoodi. Eestis hõlmab mõiste „hariduslikud erivajadused” praeguse põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) järgi õpilasi, kellele andekuse, õpiraskuste, puude, terviseseisundi, käitumis- ja tundeeluhäirete, pikalt õppetööst eemal viibimise või kooli õppekeele ebapiisava valdamise tõttu tuleb õpilasest lähtuvalt kohandada õppe sisu, kestust, protsessi, koormust või õppekeskkonda (PGS 2010). Samuti tuleb tähele panna, et Eestis räägitakse hariduslikest erivajadustest õpilase või lapsega seoses – järgnev täiskasvanuelu, mis algab kooli lõppedes, ei kuulu enam haridusvaldkonda.

Enamasti kirjutati vaadeldud artiklites hariduslikest erivajadusest kuue põhilise aladiskursuse kaudu, hariduslikud erivajadused seoti enam edu- ja edasijõudmisega, õppe- ja kasvukeskkonnaga, haridussüsteemi suunatud ressurssidega, probleemsete lastega, mingi kindla erivajadusega (nt autism) ja andekusega. HEV-lastel puhul räägitakse palju varajasest märkamisest, kaasavast haridusest ja võrdsetest võimalustest, kuid artiklitest kumas läbi arusaam, et Eestis ollakse paljudes koolides nende eesmärkide täitmisel raskustes. Oluliseks valupunktiks oli HEV-laps tavakoolis ning sellele, et neid õpilasi leidub üha rohkem, ei vaielnud vastu ükski autor. Hulgale viitavad lugudes *üha rohkem, kasvav arv, järjest enam, sadu või tuhandeid, on suurenenud, aina suurem arv, liiga palju* jt. Eelneva võtab tabavalt kokku Mart Meri, nentides, et „*erinevus kipub normiks*” (PM 29.01.2013).

Kui tavalises olukorras on koolis edu ja edasijõudmise keskmeks head hinded, võistlemine, edasipürgimine, silmapaistvad saavutused ja võitmine, siis haridusliku erivajadusega õppija puhul võrdub edu koolis püsimisega ja mitte sealt välja langemisega, hakkama saamisega ja toime tulemisega. Oluline on asjaolu, et kuna Eestis on vähe inimesi ning *toimetulematud* mõjutavad riigi tulevikku, räägitakse HEV-lastel edust ja edutusest koolis kriitiliselt kui *meie* ühisest probleemist.

Õppe- ja kasvukeskkonna teemade all kirjutati sellest, mil määral kodu ja kooli tugi last aitavad ja kui kehvasti mõjub toetuse puudumine; rõhutati abiõpetajate, psühholoogide, terapeutide ja teiste tugispetsialistide vajalikkust, kuid kõlama jäi arusaam, et siin on Eestil veel palju arenguruumi. Teema on sügavalt seotud haridussüsteemi suunatud ressurssidega – rahapuudus haridussüsteemis mõjutab otseselt võimalust palgata tugispetsialiste, koolitada töötajaid ning kohandada õppetingsimusi vastavalt vajadustele. Ressurssidest kirjutades ilmnes kõige enam

asjaolu, et poliitikud, haridusnõunikud ja -ametnikud kasutasid palju varjatud või kollektiivseid agente, formaalset keelt ning vältisid irooniat. Rohkelt vastukaja saanud Tiina Kangro, kes (hariduslike) erivajadustega inimeste kaitseks sageli sõna võtab, tõi aga välja kindlad nimed, keda ta tegematajätmistes süüdistab.

Kui ametnike tekste iseloomustasid väljendid *seadus kohtleb, omavalitsused pooldavad, riigil on plaanis* jms, siis Kangro ei peljanud kasutada sarkasmi reaalseste inimeste suhtes (*lugupeetud minister, asendamatu Jürgen Ligi*). Eriti markantsena mõjus lõik, kus autor soovitas Jaak Aaviksool *taotleda keskkonnaministeeriumilt viiskümmend või sada jooksvat meetrit maad sihtotstarbeliseks kasutuseks Rannamõisa või Ontika pangal, kust hakata alla viskama hariduslike erivajadustega lapsi*. (Postimees 29.01.2013)

Probleemsete laste teema all arutleti käitumisprobleemide avaldumisevormide üle, selgitati tekkepõhjuseid ning viise, kuidas käitumisraskustega toime tulla. Siin kirjeldati probleemset käitumist, nt teiste *segamine, hõikumine, terroriseerimine, asjade peitmine, märatsemine, ropendamine, kägistamine, ebaõpilaslik käitumine*, kuid autorid ei süüdistanud *raskeid lapsi*. Toodi näiteid, kuidas ühiskonnas valitseb arusaam, et sellised õppurid on *kriminaalid ja tulevased vangid*, kuid ühtlasi selgitati, et *põhi-probleemid võivad olla mujal* ning levinud arusaam, et neile õpilastele *on vaja anda kolki ja saata kolooniasse*, ei paranda olukorda, vaid tekitab muresid juurde.

Andekus kui erivajadus ei jäänud samuti tekstidest puutumata. Kuigi leidis mitu kinnitust, et ka andekus kuulub selle kategooria alla ning osal erivajadustega lastest võivad mõnel alal erilised anded avalduda, juhiti samas tähelepanu asjaolule, et Eestis ei pöörata võimekatele lastele piisavalt tähelepanu. Ehkki andekaid mainiti lugudes korduvalt, siis selgus siin nagu probleemsetegi laste puhul, et ebapiisavad ressursid on üheks murekohaks, miks andekate arengut piisavalt ei toetata. Võimekate õpilaste teemat iseloomustab hästi Mailis Repsi küsimus „Kas meie laseme oma Bill Gatesidel areneda?” (Postimees 01.02.2013)

Haridussüsteemi suunatud raha ning tugistruktuuride puudus oli fookus, mis jooksis läbi pea kõigist teistest alateemadest. Vajaliku toetuse puudumine mõjutab väga palju õpilaste edasijõudmist, probleemsete, andekate ja teiste hariduslike erivajadustega laste põhjalikumalt ja

individuaalset arendamist ning õppekeskkonna parandamist. Arvamust avaldama ajendasid veel kaks 2013. aastal toimunud sündmust – põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise eelnõu ning Tõstamaa koolivägivalla juhtum, milles õpilased õpetajat alandasid ning kiusuvideo Youtube'i üles laadsid. Viimane viib meid omakorda ressursside juurde tagasi – haridusvaldkond on alarahastatud ning konkurentsipuudusest tingituna ei jagu koolidesse piisavalt spetsialiste ja abiõpetajaid.

Kokkuvõtteks

Võib järeldada, et analüüsitud arvamusedega loodi HEV-teemast negatiivne kujutluspilt, kus kannatajateks on kõige nõrgemad – haridusliku erivajadusega lapsed, kelle omapärasid ei võeta varakult arvesse, keda sildistatakse ning kellele ei jagu piisaval määral hoolt ja tuge. Murekohaks pole vaid käitumisraskuste või diagnoositud häiretega õpilased, vaid ka tugevamad õppurid, keda ei arendata piisavalt nende võimeid arvesse võttes. Samuti selgus, et HEV-õpilaste kohta on hulgaliselt sünonüüme ning erivajadustele viitavaid sõnu. Kui neutraalsemad neist kipuvad korduma, siis negatiivselt hinnanguliste väljendite pagas on mitmekesisem.

Enamik analüüsitud artiklite autoritest olid hariduslike erivajadustega seotud, kirjutajate seas oli eripedagooge, ametlikku keelt kasutavaid poliitikuid ja haridusnõunikke, kuid leidis ka teistelt positsioonidelt arvajaid. Eraldi võib välja tuua (hariduslike) erivajadustega inimeste eeskõneleja Tiina Kangro, kelle emotsionaalsed sõnavõttud said laialdaselt tagasisidet ja kelle arvamus ajendas ka teisi sõna võtma. Sellest arenes arvamusrubriigis diskussioon ning suures osas esines sarnaseid tõekspidamisi. Vastupidiselt terava ütlemisega Kangrole kasutasid poliitikud ja haridusametnikud küllaltki palju kantseliiti ja väljendasid end n-ö poliitiliselt korrektselt, paljudel juhtudel laiendasid need autorid tegija kollektiivile või kasutasid varjatud agente.

Olgugi et arvamusloo mõju on keeruline täpselt hinnata ning arvamusavaldus pole otseselt seotud tõega, siis mida enam esitatakse sarnaseid vaatenurki, seda rohkem tundub lugejale, et tegu on väärtuslike arusaamadega olukorrast (vt Palmaru 2003). Samuti loob usaldust kirjutajate taust, kuna enamik autoreid on HEV-teemaga lähemalt või kaugemalt seotud ning näiteks juba nimetatud Kangrot võib pidada oma valdkonnas arvamusliidriks. Kuna haridusliku erivajadusega õpilane pole ühiskonnas

enam erandiks, siis on neil teemadel kirjutajatel ühiskondlike tähenduste kujundajana täita senisest suurem roll.

Tõika, et HEV-lapsi on meie seas üha enam, võib artiklites esinenud keeleliste valikute põhjal selgitada ühe autori väitega, et *kogu ühiskond on muutunud*; sh toitumine, informatsiooni levik, meediatarbimine ning pole erandiks, et paljudes perekondades on suhted katki või üha kaugenevad. Seejuures leidub ka (HEV-)lapsi, kelle vanemad töötavad välismaal ning on oma järeltulijad üksi iseseisvuma jätnud.

Lugudest jäi kõlama, et hariduslike erivajaduste teema on *keeruline, mitmetahuline ja küsimusi tekitav* ning HEV-õpilasi on meie seas *liiga palju*. Ühistele väärtustele rõhku pannes anti aga mõista, et Eesti väikest rahvaarvu silmas pidades on need lapsed *meie* ühine mure ning abivajajaid tuleb märgata igal kodanikul. Tuleb tähele panna, et autorite valitud sõnad, millega HEV-teemadel arvamust avaldatakse, aitavad lugejal arusaamu luua ning mõjutavad hoiakute kujunemist nii hariduspoliitika kui ka hariduslike erivajadustega õpilaste suhtes.

Viidatud kirjandus

- Fairclough, Norman 2001. *Language and Power*. 2nd ed. New York: Longman.
- Kalmus, Veronika 2015. *Kontentanalüüs*. Tartu Ülikool: Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://sisu.ut.ee/samm/kontentanalyyis> (23.04.2015).
- Kõrgesaar, Jaan; Kai Kukk 2001. Korrektsete terminite kasutamine on möödapääsmatu. *Sotsiaaltöö* 2, 20.
- Palmaru, Raivo 2003. *Juhatus kommunikatsiooniteooriasse*. Tallinn: Akadeemia Nord.
- PGS 2010 = Riigi Teataja. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. Vastu võetud 09.06.2010. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410> (13.09.2014).